

“Bir Zevk-i Tahattur”: Sosyalist Solda 27 Mayıs ve Ordunun Rolü Üzerine Değerlendirmeler*

Öner Buçukcu**

1960-1971 arası dönem Türkiye’de toplumsal değişimin hızlandığı, siyasal mücadelenin sertleştiği ve kitleselleştiği bir aralığa işaret etmektedir. Ancak bu hızlı ekonomik, toplumsal dönüşüm ve bunlara eşlik eden siyasal dönüşümün bir önceki dönemde derin köklerinin bulunduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Kuşkusuz 1960’lı yıllar Türkiye’si 1950’li yılların ekonomik, toplumsal ve siyasal mirasının üstünde yükselmiştir. Türk siyasal hayatını dönemlere ayırma eğiliminde süreci başlatan 27 Mayıs darbesi, 1950’li yıllarda Demokrat Parti iktidarına yönelik sınıfsal tepkiyi kurumsallaştırmayı denemiştir. 1961 Anayasası bu girişimin çerçevesini oluşturmak üzere tanzim edilmiş, üretim ve bölüşüm ilişkilerini yeniden tanzim etmeye; sistem içerisinde asker-sivil bürokrasinin rolünü güçlendirmeye yönelmiştir.

Bu kurum ve politikaları mümkün kılacak olan yeni Anayasa 9 Temmuz 1961’de yapılan halk oylamasında kabul edilmiştir. 12.735.009 seçmenden 10.322.169’u oy kullanmış; bu oylardan 10.282.561’i geçerli sayılmıştır. Evet oyu verenlerin sayısı 6.348.191 (%61,7) hayır oyu verenlerin sayısı ise 3.934.370 olmuştur (Çavdar, 2000, s. 107). Böylelikle anayasa kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Mümtaz Soysal yürürlüğe giren anayasayı demokrasi anlayışının değişmesi olarak değerlendirmiş ve Westminster tipi bir demokrasiden

- 1 Bu makale “Türkiye’de Sosyalist Sol ve Milliyetçilik (1960-1971)” başlığıyla hazırlanan doktora tezinden türetilmiştir.
- 2 Arş. Gör. Afyon Kocatepe Üniversitesi. Tezkire Genel Yayın Yönetmeni.

“dengelenirilmiş” ve “çerçvelendirilmiş” bir demokrasi anlayışına geçiş olarak ele almıştır (Soysal, 1969, s. 29). Çerçvelendirme ve dengelenirme ifadelerinin Demokrat Parti iktidarına bir gönderme olduğu açıktır.

Diğer taraftan bu anayasaya ilk andan itibaren sert tepkiler ve eleştiriler olmuştur. Karpat’a göre bu anayasa Türk toplumunun gerçek ihtiyaçlarına cevap vermekten çok DP’nin iktidarı süresince denetimden uzak uygulamalarına verilmiş duygusal bir reaksiyon görünümündedir. Karpat burada Kurucu Meclisin üyelerinden birisinin [İsmet Giritli] dünyadaki belli başlı anayasaları okuyarak en iyi görünen hükümleri seçtikleri ifadesine dayanarak 1961 anayasasının ütöpik bir hayal ve batının düşüncesizce yapılmış bir taklidi olarak nitelemektedir. Karpat bu noktada esas sorumluluğu kendilerini New York, Paris ya da Frankfurt’ta Türk şehirlerinde olduğundan daha rahat hissettiklerini düşündüğü aydınlara yüklemektedir (Karpat, 2010, s. 245-248). Karpat’ın bu kanaati anayasasının siyasal angajmanları bakımından doğru gözükmele birlikte ekonomi politikaları bakımından oldukça yüzeysel kalmaktadır. Zira Türkiye, yeni anayasasının öngördüğü ekonomi politikalarına gecikerek geçiş yapmış; bu ekonomi politikaları siyasal tercihler dolayısıyla uygulanamadığı için 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren büyük bir ekonomik buhranla karşı karşıya kalmıştır.

1960’lı yıllarda temel bölünme ekseninin küçük burjuvazi & köylülük ittifakı ile sanayi burjuvazisi arasında olduğü söylenebilir. 1960’da askeri darbeyi gerçekleştirenler bilinçli ya da bilinçsiz ama mutlak bir biçimde yeni bir birikim modelinin temelini atmışlardır. Bu yeni oluşan birikim modelinin işlemlerini sağlayacak olan ise 27 Mayıs ve sonrasında hazırlanan yeni bir anayasa olmuştur.¹ “27 Mayıs 1960’la birlikte, içeriye dönük sanayileşmeyle sanayi burjuvazisi egemen sınıflar ittifakının başat unsuru olacaktır” (Arslan, 2005, s. 267).

Bu noktada Karpat’ın şu tespitinin oldukça açıklayıcı olduğü söylenebilir. Karpat’a göre modern Türk siyasal sistemi sürekli değışmekte olan bir sosyo-ekonomik yapı ile dışarıdan alınan statik anayasal modeller arasındaki etkileşimin ürünüdür. Bu bağlamda Türk anayasaları da toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek bir temel metin olarak değıl, toplumu şekillendirmek, devlet otoritesini meşrulaştırmak için tasarlanmış araçlar olarak belirmiştir (Karpat, 2010, s. 229). Karpat’ın bu tespitini en çok doğrulayan anayasa da incelediğimiz dönemin temel siyasal metni olan 1961 Anayasasıdır. 27 Mayıs’ı gerçekleştiren sivil-asker bürokrasi 1950’li yıllarda

1 Keyder, Türkiye’nin ithal ikameci döneme Latin Amerika’daki benzerlerinden geç girdiğini ifade ederek bu gecikmenin sebebinin hem başlangıçtaki gecikme hem de ödemeler dengesi bunalımının ötelenmesi olduğünü ileri sürmektedir (Keyder, 2013, s. 99-100).

Demokrat Parti iktidarına biriken hınçla batılı demokratik ülkelerin anayasalarından farklı toplumsal yapılar için oluşturulmuş anayasal hükümleri Türkiye anayasasına monte ederek bir anlamda zihinlerinde canlandırdıkları toplumsal yapıyı inşa etmeye çalışmışlardır.

Bu inşa faaliyeti ya da gayreti önemlidir. Çünkü incelediğimiz dönemde 27 Mayıs'a bir anlam vermek, 27 Mayıs'ı tanımlamak ve onun koruyucu şemsiyesinden faydalanmak temel arayışların başında gelecektir. 1961 Anayasası ise bu arayışın birincil nesnesi olarak konumlanacaktır. Anayasa sadece bir koruyucu şemsiye gibi değil söylenmek istenenlerin söylendiği bir metin olarak da kullanılacaktır. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Anayasanın sosyalizme kapalı olduğu yönündeki beyanatı dolayısıyla Sunay'ın yolunu çıkmaz yol olarak niteleyen Özgüden Anayasanın sosyalizme açık olduğu konusunda ısrar edecektir (Özgüden, 1967a, s. 3). TİP Başkanı M. Ali Aybar da 28 Mayıs 1967'de yayınladığı bir mesajla parlamentoda sosyalist bir parti bulunurken Cumhurbaşkanının anayasanın sola kapalı olduğunu söylemesinin çok partili hayatın inkârı anlamına gelecek esef verici bir müdahale olduğunu ileri sürecektir (Ant, 1967d, s. 3). İfadelerin ortak kanaati Anayasanın sosyalizme açık olduğudur ve açık olup olmadığını denetleyecek olan da yine açık olduğunu iddia edenlerdir.

Görüleceği üzere 1961 anayasasının Atatürkçülüğe yaslanarak yeniden yorumu söz konusudur. Böylelikle Atatürkçülük ve bu üst koda yaslanan bir anayasa yorumu kabul ettirilme arayışı vardır. Şu ifadeler bu bakımdan dikkat çekicidir:

"Halkçı, milliyetçi, devrimci, sosyal adaletçi bütün kuvvetlerin yani sosyal demokrasiden yana, yani emekten yana bütün kuvvetlerin elele yürümesini sağlamağa çalışmak gazetemizin bir numaralı meselesi olacaktır." (Sosyal Adalet, 1963a, s. 3)

Böylesi bir yaklaşım geniş bir anti-emperyalist cephe söylemini de zorunlu kılacaktır. Siyasal angajmanların daha çok anti-amerikancılık üzerinden şekillendiği dönemde Doğan Özgüden'in aşağıdaki ifadeleri bu geniş cephe arayışını kristalize etmesi bakımından önemlidir:

"Şu halde tek çıkar yol ısrarla belirttiğimiz gibi Türkiye'de Amerikan hegemonyasına son vermek, vatan topraklarını Amerikan üs ve tesislerinden temizlemek için bütün milliyetçi güçlerin emperyalizme karşı saf tutmalarıdır. (...) Bu cephe Amerikan uaşkılığına hayır diyebilecek bütün partilere, MP'ye, YTP'ye, CKMP'ye, GP ve AP içindeki milliyetçi ve vatanperver unsurlara da açıktır." (Özgüden, 1967c, s. 3)

Darbenin toplumsal tabanını geleneksel sivil asker bürokrasi ile aydınlar ittifakının oluşturduğu söylenebilir. Bu durumu oldukça net biçimde

gösteren gelişmelerden birisi şudur: 27 Mayıs'ın ertesi günü MBK bir profesörler heyeti oluşturarak bu heyetten "ihtilalin" meşruiyetini bilimsel olarak açıklayan bir bildiri hazırlamalarını talep etmiş; Prof. Dr. Sıddık Sami Onar başkanlığında Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Nail Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli'den oluşan komite bu talebi geri çevirmeyecek darbenin yasal açıdan meşru olduğuna dair bir bildiri yayınlamıştır.² Keyder, 1960 darbesinin bu vasfından hareketle, ideolojisinin / dayanaklarının seçkinlerin otoriter, devletçi ideolojisinden türetilmiş olması dolayısıyla İT'nin devamı bir grup subay tarafından yapılmış olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan Milli Birlik Komitesi (MBK), İT-CHP çizgisinin devamıdır (Keyder, 2013, s. 96-97).

Gerçekten de MBK'nın CHP'ye dayandığı, siyasal ve toplumsal yönelimlerini büyük ölçüde CHP'nin belirlediği söylenebilir. Karpat Ondörtler olarak anılan grubun tasfiyesi sonrasında MBK'nın CHP'nin kılavuzluğuna çok daha açık hale geldiği kanaatindedir (Karpat, 2010, s. 244-245). 1961 Anayasasını oluşturmak üzere toplanan Temsilciler Meclisi'nin geniş ölçüde yararlandığı iki metnin (MBK'nın atadığı Bilim Kurulu Taslağı ve Siyasal Bilgiler Fakültesi -SBF- Taslağı) büyük ölçüde CHP'nin 14. Kurultayında kabul edilen İlk Hedefler Beyannamesi'ne dayanması bu bakımdan oldukça önemlidir. Bu yeni anayasa 1960'lı yıllara temel rengini veren siyasal ve ekonomik gelişmelerin de çerçevesini çizecek; oluşturulmak istenen yeni birikim ve bölüşüm modelinin çerçevesini oluşturacaktır. Bu noktada özellikle ekonomi politikaları bakımından yeni anayasanın küresel trendlere uyumlu bir çerçeveye sahip olduğu söylenebilir.

1960'lı yıllarda kapitalist ülkelerin neredeyse tamamında devletin ekonomi ile kurduğu ilişkinin muhtevasında bir dönüşüm ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede örneğin Fransa'da da planlı ekonomi modeline geçilmiş, bu modelin uygulanmasını mümkün kılacak idari mekanizmalar oluşturulmuştur. Batı'daki kapitalist ülkelerde ekonominin bu şekilde yeniden örgütlenmesi esasen iki toplumsal grup; sanayi burjuvazisi ve örgütlü işçiler yararına bir girişim biçimindedir. Bu girişim özünü uygulamakta olan refah devleti ilkesinden almıştır. Refah Devleti ilkesi devletin toplumsal bölüşümde çok daha aktif biçimde rol almasını gerektirmektedir. Sosyal refahın artması için devletin piyasalara müdahalesi öngörülmektedir. Bu da özellikle Avrupa'da karma ekonomik modellerin doğmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede özel sektörden ve serbest piyasa uygulamalarından vazgeçilmeden devletin refahın dağılımında aktif rol

2 Tefvik Çavdar bu bildirden "Profesörler Fetvası" diye bahsetmektedir (Çavdar, 2000, s. 95).

almasını sağlayacak planlama uygulamaları da yaygınlaşmaya başlamıştır (Keyder, 2008).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulanma alanı bazı merkez ülkeleri de kapsayacak şekilde genişleyen Keynesci model ekonominin devlet kontrolüne girmesini ve dolayısıyla bürokratların önem kazanmasını sağlamıştır. Keynesci ekonomik modelin en önemli özelliklerinden ya da doğru ifadeyle hedeflerinden birisi de iç pazarı yeniden kurarak gelirin yeniden bölüşümünü sağlayabilmektir. Böylelikle planlı bir kalkınma ekonomisi söz konusu olabilecektir; İkinci Dünya Savaşı'nın özellikle Avrupa'da yarattığı çatlaklar doldurulabilecektir.

Türkiye'nin bu modele oldukça geç uyum sağladığı söylenebilir. Diğer bir deyişle tüm dünyada devletin ekonomide belirleyici olduğu bir birikim modeli söz konusuysen Türkiye'de 1950'li yıllar boyunca büyük ölçüde liberalist, enflasyonist bir birikim modeli söz konusu olmuştur. Yeni birikim ve bölüşüm modelinin söz konusu olduğu 1960'lı yılların ekonomipolitikasını tanımlayan en önemli özelliklerden birisi bu yeni modelin gelirin yeniden dağılımı yoluyla iç pazarı kurması ve şekillendirmesidir. Bir başka ifadeyle Türkiye 1960 darbesi ile bir anlamda küresel trende yaklaşacak kurum ve politikalar geliştirmeye başlamıştır. 1961 Anayasası ise bunun kurumsal ve hukuksal çerçevesini oluşturacaktır.

Burada ifade edilmesi gereken nokta merkez ülkelerdeki Keynesci model ile Türkiye gibi çevre ülkelerdeki benzer modeller arasında ciddi farklılıklar söz konusu olduğudur. Öncelikle çevre ülkelerde merkez ülkelerle karşılaştırıldığında ekonomide sanayinin yoğunluğu çok daha azdır. Bu da ithalat ve ihracat rejimlerinin farklılaşmasına sebep olmakta ve dolayısıyla dövizin yönetimini zorlaştırmakta, ekonomiyi daha kırılgan hale getirmektedir. Bu sebeple çevre ülkelerdeki ekonomi daha korumacı, gümrük duvarları çok daha yükseltilmiş, yerli üreticiyi korumayı temel motivasyon haline getirmiş bir ekonomi rejimidir.

Bu ekonomi rejimi için uygulanan model ise ithal ikameci sanayileşme modeli olacaktır. İthal İkameci Sanayileşmeyi geç kalınmış merkantilizm olarak yorumlayanların sayısı oldukça yüksektir. Bununla birlikte bu modelin esas olarak ülkede bir sanayileşme gerçekleştirmeye yöneldiği ve uluslararası piyasalardan tamamen kopma anlamına gelmediği vurgulanmalıdır. Çünkü ithal ikameci sanayileşme hammadde ve ara malları ithalatını gerekli kılan bir modeldir. Sanayinin dışarıdan alınacak ara malları ve hammaddeler gereksinimi olması İthal İkameci Sanayileşme modelini uygulayan ülkelerin küresel ekonomiden kopmasını değil küresel ekonomi ile zamanla entegre olmasını beraberinde getirecektir.

Yine, refah devleti anlayışının Türkiye’de ortaya çıktığı konjonktür ile kapitalizmin bir başka seviyesini yaşayan Avrupa toplumlarında ortaya çıktığı vaziyet arasında ciddi farklılıklar olduğu da unutulmamalıdır. Refah devleti kavramı gelişmiş Batı kapitalist ülkelerinin belirli bir gelişme aşamasında, kaynakların görece olarak bolladığı bir dönemde ortaya çıkan bir devlet anlayışıdır. Oysa Türkiye bunu az gelişmiş bir ülke olarak benimsemiştir. Bu kıt kaynakların yeniden tahsisi için rasyonel bir strateji tayini şarttır. Bu şart da anayasada 41.maddede ifade edilen planlı ekonomi ile sağlanmış gözükmektedir. Planlı ekonominin gerçekleştirilmesi de Devlet Planlama teşkilatına bırakılmıştır.

1960 sonrası dönemin anlayışı planlı ekonomi ve refah devleti anlayışının birleştiği kalkınmada ulusal bir strateji olarak ifade edilebilir. Bu anlayışın kavramsal olarak vücut bulmuş hâli ise devletçiliktir. Bu dönemde sosyalizmle eş anlamlı hale gelen devletçilik planlı ekonomi ile milliyetçiliğin bir sentezi olarak yorumlanmıştır. Diğer bir deyişle milliyetçilik Türkiye’de, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin etkisiyle 1960’lı yıllarda bir *habitus* biçimini alacaktır.

Bu habitusta gerçekleşen 27 Mayıs ve 1961 anayasası kitlesellenen siyasette bir takım yaygın eğilimleri beraberinde getirecektir. Söz konusu dönemde ideolojik angajmanı güçlü siyasal hareketler bir biçimde toplumun ve politikanın gündemine girmişlerdir. Örneğin MSP, toplumsal dönüşümün geleneksel yapılarda yarattığı kırılmaların tepkisel bir ifadesi olarak belirmiştir. Yine taşrada orta sınıflara dayanan MHP bir siyasal hareket olarak ortaya çıkmıştır. 1961 Anayasasının yarattığı yeni ortamda sosyalist hareketler de kendilerini ifade imkanı yakalamışlar ve bunlardan birisi olan TİP 1965 seçimleri sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) grup kurabilmiştir. Ortanın Solu ve merkez sağ tartışmalarının dışında gelişen bu hareketlerdeki en belirgin vasıf, içine doğdukları habitusun özelliklerini fazlasıyla yansıtmalarıdır.

Makalede bu habitusun Türkiye sosyalist solunda yarattığı etki üzerinde 27 Mayıs ve askerî bürokrasinin sistem içerisindeki yeri bağlamında durulacaktır.

27 Mayıs’ın Mirası: Sistem İçerisinde Ordu

Darbe Türkiye’de siyaset dışı kalmış toplumsal grupların siyasetin merkezine taşınması sürecinin de önünü açmış gözükmektedir. Diğer bir deyişle emir komuta zincirinin dışına çıkarak askerî bir darbe gerçekleştiren subaylar darbeye destek ve darbeyi eleştirme yaklaşımlarının da getirdiği dinamizmle siyasetin kitleselleşmesinin önünü açmışlardır. Bu kitleselleşme

dönem sonuna doğru marjinal eğilimlerin de siyasal alanda belirmesinin, şiddet kullanımının önünü açacaktır.

Özellikle kentli eğitimli sınıfların, sivil-asker bürokrasinin çokça şikayet ettiği kişisel hak ve özgürlükler konusunda 1961 Anayasasının getirdiği düzenlemeler 27 Mayıs'ın anlamlandırılmasında etkili olacaktır. Diğer taraftan özellikle sosyalist solda 27 Mayıs'ın dönemin sonuna kadar kurucu kod olarak değerlendirildiği söylenebilir. Bu çerçevede dönem içerisinde süreklilik gösteren çaba 27 Mayıs'ı açıklamak, ona bir yön tayin etmektir. 27 Mayıs sonrasında sosyalist yelpazenin farklı renkleri bir biçimde 27 Mayıs'ı tanımlama; onun şiddet tehdidini kendi siyasal programı doğrultusunda biçimlendirme ve yönlendirme amacındadır. 1960 öncesinden bir Marksist tecrübe getiren Hikmet Kıvılcımlı da, TİP de 27 Mayıs darbesini sahiplenmişler, darbenin gerçek amacını tanımlamaya çalışmışlar ya da neden başarısız olduğunu analiz etmişlerdir.

Dolayısıyla dönem içerisinde askerî bürokrasinin rolü üzerine tartışmaları anlamlandırabilmek ve değişimleri takip edebilmek için 27 Mayıs'ın nasıl anlamlandırıldığı ve 27 Mayıs'ı anlamadaki dönüşümlerin üzerinde durmak gerekir.

Bir Muharrik³ yahut Bir Muharrek⁴: 27 Mayıs

27 Mayıs'ı ele almada dönem içerisinde farklılıklar gözlenmektedir. Bu farklılıkların oluşmasında devrim stratejisi tartışmaları, TİP tartışmaları gibi Türkiye sosyalist solunu ilgilendiren sıcak politik-teorik polemikler etkili olduğu gibi üçüncü dünyada yaşanan sosyalizm tecrübelerinin yarattığı hayal kırıklığı da belirleyici olmuştur. Bu çerçevede ilk dönemlerde 27 Mayıs'ı kendine göre yorumlama, savunulanları 27 Mayıs'a söyletme, 27 Mayıs'a bir içerik oluşturma ve bu bağlamlarla savunma tavrı belirginken strateji tartışmaları sonrasında genel çerçeve 27 Mayıs'ın ilerici bir hareket olmakla birlikte bir devrim olamayacağı noktasına gelmiş; dönem sonuna doğru ise iyiden iyiye eleştirel bir tavır hakim olmaya başlamıştır.

Bu eleştirel tavrın ortaya çıkmasında hassaten önemli olan husus devrim stratejisi tartışmasıdır. Askerî bürokrasinin öncü rolü konusunda yaşanan tartışmalar, bir sonraki safhanın milli demokratik devrim mi yoksa sosyalist devrim mi olduğu üzerine ortaya çıkan çelişme 27 Mayıs'ın ele alınmasındaki çatallanmada da belirleyici olacaktır. Milli demokratik devrim tezini savunanlar 27 Mayıs'ı önemsemeye, bir burjuva demokratik devrim,

3 Hareket ettiren.

4 Hareket ettirilen.

anti-feodal ve ilerici bir hareket olarak değerlendirmeye devam ederken MDD tezini eleştirenler 27 Mayıs'a eleştirel yaklaşıma başlayacaklardır.

Dönemin başında 27 Mayıs'ı sosyalist bir hareket olarak görmekten ziyade 27 Mayıs'ı sosyalizme giden yolu açan bir hareket olarak değerlendirme eğiliminin belirgin olduğunu görüyoruz. Örneğin Sadun Aren 27 Mayıs hareketinin başlangıcı itibarıyla sosyalist bir hedef gütmemediğini; fakat neticesinde oluşan fikrî ve siyasî ortamın sosyalist fikirlerin gelişmesine elverişli ortamı yarattığını düşünmektedir (Aren, 1962). 27 Mayıs sosyalizme giden yolda olumlu bir adımdır. Aren'e göre 27 Mayıs İnkılap Hareketi ile gençlik ve silahlı kuvvetler ülkeyi sürüklendiği karanlık akibetten kurtarmak için teşebbüste bulunmuşlardır (Aren, 1963, s. 3). Aren'in 27 Mayıs'a ilişkin kanaatleri okunurken bir önceki bölümde üzerinde durulan sosyalizmi anlamlandırma biçimi de hatırlanmalıdır.

Hikmet Kıvılcımlı da Aren'le benzer bir kanaat taşımaktadır. Aren'den farklı olarak Kıvılcımlı (disiplinli bir teorik bakışın bir neticesi belki de) dönemin başında da sonunda da, devrim stratejisi tartışmaları, TİP tartışmaları gibi güncel siyasetten etkilenmeyen, 27 Mayıs'ı önemseyen bir bakış açısına sahiptir. Aren dönemin sonuna doğru askerinin ve gençliğin rolü konusunda eleştirel bir noktaya gelirken Kıvılcımlı "İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz" (Kıvılcımlı, 1965) noktasında durmayı sürdürmektedir. Şöyle diyor Kıvılcımlı:

"27 Mayıs'ı teşkilatlandırılan, yayından boşandıran ülkücü genç asker, karanlıklar içinden kelleyi koltuğa alıp çıktılar. Bu ülkücüler olmasalardı Türkiye'nin en büyük zibidi ve züğürt yığınlarında büyüyen hoşnutsuzluk eğilimi Bayar ve Menderes'in kuyruğunu yalamakla kıyamete kadar sürünecek miydi? Görünüş ona benziyordu.

Memlekette geniş çalışan halk yığınlarının hoşnutsuzluk eğilimi ters yolda soysuzlaşıyordu. Bu haliyle o hoşnutsuzluk eğilimi 27 Mayıs devrimini başarılı kılmaya yetebilir miydi? Böyle bir şeyi düşünmenin bile gülünçlüğü sahteliğini örtbas edemez." (Kıvılcımlı, 1969a, s. 111).

Kıvılcımlı 27 Mayıs hareketini "kediye göre budu bir DEVRİM ötüneydik. 'Dur bakalım, nâpıcak' denilemezdi" cümlesiyle karşılamaktadır. Kıvılcımlı bu çerçevede İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz metniyle Türk ordusunun devrimci geleneğini ilk okula giden çocukların bile anlayabilecekleri dille anlattığını söylemektedir. (s. 269). Kıvılcımlı'ya göre 27 Mayıs bir DEVRİM konağı adını alabilir. Çünkü üretici güçleri yani üretim ilişkilerini bir ölçüde düzeltmeye yönelmiştir ve öncesi dönemde "cinayet" sayılan sosyalizm 27 Mayıs sonrası dönemde bir bilinç düzeyine ulaşmıştır. "Bu bakımlardan 27 Mayıs'ı <<kediye göre budu>> bir devrim saymamak

yanlıştır.” Ancak 27 Mayıs Kuvayımilli'ye göre demokratik bir devrimdir. Bütünüyle milleti kapsadığı için aynı zamanda millidir. Millet bu devrimde aktif bir rol almamakla birlikte genç ordu güçlerinin kolektif aksiyonuna tarafsız kalarak devrimi desteklemiştir. “O bakımdan da 27 Mayıs Mustafa Kemal'in güttüğü Birinci Kuvayımilliye, Birinci Kurtuluş Savaşı adlı <<milli demokratik devrim>>in açtığı yolda İkinci Kuvayımilliyecilik, yahut İkinci Kurtuluş Savaşı, yahut <<YENİ KURTULUŞ MÜCADELESİ>> diyebileceğimiz <<İkinci Milli Demokratik Devrim>>in bir konağı olmuştur” (Kıvılcımlı, 1969b, s. 274).

Kıvılcımlı'nın 27 Mayıs'la Milli Mücadele arasında kurduğu doğrudan ilişki dikkat çekicidir. Bu dönem MDD ve varyantlarını savunan kesimlerde kemalizmi önemseme, Milli Mücadeleyi anti-emperyalist, anti-kapitalist ve anti-feodal bir hareket olarak yorumlama durumu net bir biçimde görülmektedir. Bu bağlamda 27 Mayıs'ı Atatürkçülüğün bir savunusu, Atatürkçülüğün gericiliğe karşı başkaldırısı veya Atatürkçülüğün geri dönüşü olarak yorumlayan ve bu yorumu da sosyalizmle irtibatlandıran yaklaşımlar söz konusudur.

27 Mayıs'ı Atatürkçülüğün bir şahlanması olarak değerlendirme eğilimi (Karan, 1965b, s. 11) özellikle Yön dergisi çevresinde belirgin durumdadır. Bu yaklaşım 27 Mayıs'a yön verme, 27 Mayıs'ın içeriğini tespit etme gayretinin de net bir uzantısıdır. 27 Mayıs ile Atatürkçülük arasında kurulan bağlantı, sosyalist aydına hem devlet kurucu iradenin hem de rejim kurucu iradenin korumasını sağlamaktadır. Bu bakımdan oldukça kullanışlı bir diskur olduğu ifade edilebilir. Özellikle Anayasanın sosyalizme açık mı kapalı mı olduğu tartışmasında Atatürk'e yapılan göndermeler sıklaşacaktır. 27 Mayıs ise *zeit geist*ı şekillendiren hadisedir. Diğer bir deyişle *zeit geiste* temas eden bir retorik söz konusudur.

Atatürkçülük ve 27 Mayıs arasındaki ilişki, MBK'da idarenin sivillere bırakılması ya da MBK'da kalması tartışmalarının yürütüldüğü dönemde de gündeme gelecektir. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren kadro içerisinde beliren iki yaklaşım biçimi arasında Şevket Süreyya'nın durduğu yer devrimlerin tatbiki için askerî idarenin belli bir süre daha devam ettirilmesi gerektiğini savunanların tarafındadır. Aydemir'e göre 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenlerden ilki 1950-60 arasında soysuzlaştırılan demokrasiyi kurtarmak ve tekrar rayına oturtmak gibi bir program önerdiği için üniversiteler tarafından desteklenmiş ve kendisine geniş bir meşruiyet alanını kolaylıkla yaratabilmişti. Ancak ikinci grup aynı destek ölçüsünden yoksundu. Halbuki bu grup Aydemir'e göre Atatürk'e dönmeyi, Atatürk devrimlerini benimsemek ve onların dokunulmazlığını korumak ve tamamlamak

amacı taşıyordu. Ancak Atatürkçülük denen yaklaşımın sistemleştirilmiş bir biçimi yoktu. Atatürkçülüğün bu sistemsizliği bir reform programı uygulamayı planlayan bu grubun sosyal bir doktrin ihtiyacını beraberinde getiriyordu. Bu durum ikinci grubun fikirsizleşmesini ve lidersizleşmesini beraberinde getirdi. Aydemir'e göre sadece Atatürk devrimlerini korumak retoriğinin geliştirilmesi dahi bu grubun ihtiyaç duyduğu fikir manzumesini sağlayabilirdi⁵ (Aydemir, 1962, s. 8).

27 Mayıs, özel olarak Türkiye ve çevresinde; ama genel olarak tüm üçüncü dünyada yaygınlaşmaya başlayan askerî yönetimlerin bir trend halini almaya başladığı bir dönemde yaşanacaktır. Dolayısıyla zaman içerisinde üçüncü dünyalardaki benzer askeri yönetimlerle 27 Mayıs tecrübesi arasında benzerlikler veya farklılıklar aranmaya başlayacaktır. Dahası bu dönemde Ordu içerisinde de hareketlilik olduğuna dair söylentiler yaygınlaşmaya başlayacaktır.

Adalet Partisi-CHP koalisyonunun bozulması, yerine CHP-YTP-CMKP koalisyonunun oluşması üzerine eleştiriler yoğunlaşmış, bunun özellikle Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi birkaç subayın emir komuta zinciri dışında, ellerindeki silahın caydırıcılığına güvenerek hükümeti devirme eylemi olduğu yönünde üstü örtük eleştiriler belirmeye başlamıştır. Tam bu noktada Mümtaz Soysal'ın itirazı vardır. Soysal 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin ilk andan itibaren kendilerine "ihtilal" tanımını münasip gördüklerini, ihtilalin halkçı anlamlar ve yüksek duygular içeren bir sözcük olduğunu, dolayısıyla Latin Amerika'da sıklıkla görülen *pronunciamentolar* gibi değerlendirilemeyeceğini düşünmektedir. 14 Mayıs 1950 Cumhuriyet'i kuran toplumsal grupların, asker ve memurların iktidardan düşürüldükleri yerine toprak ağaları, ticaret burjuvazisinin geçtiği bir gün olarak değerlendirilmelidir. Yani bu tarihte iktidara halkın yararına çalışacak bir iktidar gelmedi. 27 Mayıs ise halk mefaatine çalışacak bu toplumsal grupların iktidarı ele geçirme günüdür, bu yanı sıra bir ihtilâl ama yarım kalmış bir ihtilâldir (Soysal, 1962, s. 20).

Soysal'ın tespitlerinin oldukça subjektif, dahası kavramları tersyüz edici nitelikte olduğu söylenebilir. Öncelikle 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin ve bunu destekleyenlerin kendilerine ihtilâl sıfatını yakıştırmaları, gerçekleştirilen şeyin siyaset bilimindeki benzerlerinin darbe olduğu, seçimle işbaşına gelmiş kişilerin silahın caydırıcılığı ile koltuktan kaldırıldığı, kısacası anti-demokratik bir uygulama olduğu gerçeğini değiştirmektedir. Dahası Soysal askerlerin yaptıkları işin anlamını kendilerine dahi

5 27 Mayıs'ın esas başarısızlığı ise bu iki yaklaşımı meczedebilecek bir pratik ortaya koyamamış olmasıdır

itiraf edemediklerinden bahisle 27 Mayıs'ı anlamlandırmayı denemektedir. Bu tavır o dönem aydınlarında oldukça belirgin bir özelliktir. Böylelikle bir buyurucu kod olarak 27 Mayıs tüm söylenenleri ve söylenebilecekleri mümkün ve meşru bir hâle getirmektedir.

Ara tabakaların öncü rolü konusunda ilerleyen dönemde oldukça sert tavır takınacak olan, Talat Aydemir'in iki darbe teşebbüsüne de eleştirel yaklaşmış olan Aybar'ın 27 Mayıs'ı değerlendirme şekli dönemin genel temayüllerini göstermesi bakımından oldukça güzel bir örnek olarak değerlendirilebilir. Şöyle diyor Aybar:

27 Mayıs 1960 kurtuluş Savaşı Türkiyesinin büyük günlerinden biri: 15-19 Mayıs, 23 Nisan, 30 Ağustos, 29 Ekim, 27 Mayıs. 27 Mayıs Kuvayı Milliye ruhuna dönüşür. Atatürkçülüğün yeniden doğuşudur. 27 Mayıs emekçi halkımızın tarih sahnesine bilinçle çıkma yolundaki çabasının ileri bir merhalesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tabana oturma hamlesidir

27 Mayıs'ta tarihimizin bir dönemi ebediyen kapanmıştır. 27 Mayıs Türk sosyal demokrasisinin meşruluğa kavuştuğu gündür. Sosyal hareketler o günden sonra daha büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır. İşçinin, köylünün, emekten yana aydınların sesi daha güçlü çıkıyor. Tarihimizde aşağıdan yukarı kurulan ilk parti Türkiye İşçi Partisi o günden sonra kurulmuştur. Sosyal adalet kavramı anayasaya o günden sonra girmiştir. Milli gelirin hakça bölünmesi, toprak reformu, grev, toplu sözleşme, emekten yana devletçilik, planlı kalkınma gibi konular 27 Mayıs'tan sonra yaygın birer milli dava haline gelmiştir. İnsan haklarına, sosyal adalet ilkesine dayanan anayasanın üstünlüğü esası, 27 Mayıs'tan sonra müeyyideye bağlanmıştır.

Demokrasimizin sosyal özünü yitirmek artık hiçbir çıkarıcı intikamcı grubun harcı değildir. Anayasayı bir yana iterek yukarıdan aşağı bir yönetim sistemi kurmak ve hele yaşatmak ta artık kimsenin harcı değildir. Çünkü 27 Mayıs anayasasını uyanık ve demokrasiye bağlı silahlı kuvvetlerimiz, emekçi halk yığınları, Atatürkçü gençlik ve emekten yana aydınlarımız korumaktadır. 27 Mayıs hürriyet ve anayasa bayramı Türk milletine kutlu olsun (Aybar, 1963b, s. 4).

Aybar'ın Bildirisinde üç vurgu hassaten dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi 27 Mayıs sonrası oluşan düzenden Türk sosyal demokrasisi diye bahsetmesidir.⁶ Böylelikle hem TİP'e hem de sosyalist hareketlere bir meşruiyet zemini yaratılmış olmakta; bu hareketler sistem içerisinde konumlandırılmaktadır. Dahası bu sosyal demokrasinin savunuculuğunun ve garantörlüğünün silahlı kuvvetler, emekçiler, Atatürkçü gençlik ve aydınlara bırakılmış olması dikkat çekicidir.

6 Dönemin başında sosyalizmi anlamlandırmada sosyal demokrasi vb. ifadelerin de kullanıldığından bir önceki bölümde bahsedilmişti. Bak.: Bölüm 1.1.

İkinci önemli vurgu ise yukarıdan aşağıya bir yöntemin reddedilişidir. 27 Mayıs kabullenilip kutsanırken 27 Mayıs sonrasında gelişen yeni askerî müdahale girişimlerinin (üstelik bu müdahale girişimleri ekseninden sapmış olan 27 Mayıs'ı eksenine oturtma iddiası taşımaktadır) eleştirel bir şekilde karşılanması ilgi çekicidir. Bu durum TİP'in parlamenter yoldan iktidara gelmeyi önemsiyor olması ve seçim yarışına katılacak bir parti olması dolayısıyla çok partili seçim sisteminin genel çerçevesinin dayattığı bir yaklaşım olarak da değerlendirilmeye müsaittir. Bir başka deyişle TİP içerisinde çeşitli kademelerde bulunan kimselerin darbelere karşı bir pozisyonda yer alıyor olmaları doğaldır. Zira tüm parti mekanizmalarını fesh edecek bir sistemi savunmak parlamenter yöntemlerle iktidarı ele geçirme stratejisinin takipçisi TİP'in var oluş nedenini ortadan kaldıracaktır. TİP'le bir şekilde irtibatı olmayan sosyalistlerin 27 Mayıs benzeri askerî müdahalelere açık olmalarının sebebini de burada aramak gerekir.

Aybar'ın mesajında dikkat çeken 3.nokta 27 Mayıs ile Atatürkçülüğü irtibatlandırmasıdır. 27 Mayıs'ı kurucu irade ile irtibatlandırmak 27 Mayıs'a meşruiyet sağladığı gibi 27 Mayıs'ın içerisinde doldurulmasında marjları da genişletmektedir. Böylelikle 27 Mayıs'la irtibatlı bir İkinci Kurtuluş Savaşı diskuru inşa etmek kolaylaşacaktır. Aybar'ın iki sene sonraki 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı dolayısıyla yayımladığı mesaj bu bakımdan güzel bir örnektir:

“27 Mayıs'ı Osman Paşa marşını söylediğimiz günlerin heyecanı ile anıyoruz. Ve 27 Mayıs'ı milli kurtuluş savaşımızın yeni şartlar altında devamı sayıyoruz. Çünkü 27 Mayıs dış ve iç sömürücüler emrinde meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı milletçe direnişimizdir; tıpkı 45 yıl öncesi gibi...

27 Mayıs milli bağımsızlığımıza, egemenlik haklarımıza kıskançça sarılmaktır.

27 Mayıs kaderde, kıvançta ve tasada ortak; bölünmez bir bütün olma özlemimizdir, sosyal adalettir, temel insan haklarıdır, gerçek demokrasidir.

27 Mayıs devrimcilik; köklü dönüşümlerle sömürücü, gerici ekonomik ve sosyal düzenden bir an önce sıyrılma; uygar toplumlara yetişme azmimizdir.

27 Mayıs planlı ekonomidir, kapitalist olmıyan yoldan kalkınmadır.

27 Mayıs barıştır, yarının toplumcu, ileri, mutlu Türkiyeğine giden yolda Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki ikinci adımdır.

Ve de 27 Mayıs milletçe evet dediğimiz anayasadır. Hürriyet ve Anayasa Bayramımız 27 Mayıs'a gönülden bağlı olanların cümlesine kutlu olsun.” (Aybar, 1965).

Fethi Naci Aybar'ı bir adım geçerek “bilinen ilk grevden 83 yıl sonra, ilk sosyalist partimizin kuruluşundan 55 yıl sonra, Cumhuriyet'in ilânından

42 yıl sonra, 27 Mayıs hareketinden 5 yıl sonra” Meclis’e 15 milletvekili ile giren TİP’i bu sadette saydığı ilerici hareketlerin tek mirasçısı olarak selamlamaktadır (Fethi Naci, 1966, s. 2-3).

27 Mayıs bir anlamda buyurucu kod durumundadır. Belki daha doğru ifadeyle böyle bir siyasallık biçimlenmiş; gerçek muhtevasından sıyrılan, bakış açısına göre anlam kazanan bir 27 Mayıs miti ya da tipolojileri ortaya çıkmıştır. Bu mit ya da tiplolojilere koruma zırhı sağlayan unsur ise milliyetçiliktir. Cemal Tural’ın orduya gönderdiği komünizm karşıtı emirname dolayısıyla tüm anayasacı güçleri bir milli cephede ortak hareket etmeye çağırın; bir başka yazısında Sunay, Tural ve Demirel’in bir triumvira oldukları iddiasından hareketle bu anti-demokrat cephenin karşısına 27 Mayıs’ın dikileceğini iddia eden Doğan Özgüden iyi bir örnek durumundadır (Özgüden, 1967b, s. 3).

1965 seçimlerinde halkın Demokrat Parti’nin devamı olan Adalet Partisi’ni, üstelik hiç kimsenin tanıyıp bilmediği bir adamın Süleyman Demirel’in liderliğinde iktidara getirmesi 27 Mayıs’ın sorgulanmaya başlamasının da ilk adımını oluşturacaktır. Bu sorgulama kabaca iki türlü şekillenecektir. Birinci hat 27 Mayıs’ı ilerici fakat yetersiz bir hareket olarak görecektir. Bununla birlikte 27 Mayıs savunusu baskın, 27 Mayıs’a hedef koyma ve bu hedefleri savunmatavrı sürmektedir. İkinci hat ise 27 Mayıs’ı bir burjuva devrimi olarak gören ve dolayısıyla eleştirel yaklaşan hattır. İdris Küçükömer, M. Ali Aybar, Ecevit gibi küçük burjuvaziyi sınıfsal olarak tahlil edip 27 Mayıs’a karşı eleştirel bir pozisyona gelen kimseleri de bu hat içerisinde değerlendirebiliriz.

Küçükömer ve Aybar’da 27 Mayıs’a karşı eleştirel bir tavrın şekillenmesinde CHP’de sola dönük bir diskurun ve temayülün belirmesinin etkisinin altını çizmek gerekir. CHP’nin TİP’e bir alternatif halini almaya başlaması; daha doğru bir ifadeyle TİP’in etki alanını zayıflatacak, küçük burjuva radikalizmine hoş gelecek ve fakat buna sınır da çekebilen bir çeşit yumuşatılmış sol söylem geliştirmesi hem CHP’ye hem de 27 Mayıs’a dönük tepkiselliği biçimlendirecektir. Ancak bunlardan birisinin sebep diğerinin ise sonuç olduğu unutulmamalıdır.

Sosyal Adalet dergisine göre 27 Mayıs hareketine karşı toplumda duyulan öfkenin sebebi bu hareketin devrimden sonra CHP’nin kontrolüne girmesidir. Büyük halk kütleleri Demokrat Parti devrine büyük bir özlem duydukları için değil 27 Mayıs CHP ile anılır hale geldiği için 27 Mayıs’a tepki duymaya başlamıştır. Bu bakımdan dergiye göre 27 Mayıs devriminin en büyük şanssızlığı 27 Mayıs idarecilerinin işbirliği yapabilecekleri o sırada ülkede toplumcu bir akımın bulunmayışydı. Halbuki 27 Mayıs

meşruiyetini kaybetmiş bir iktidara karşı Türk toplumunun bulduğu çözümdür. Demokrat Parti meşruiyetini özel sektör aracılığıyla kalkınma stratejisini izlediği için kaybettiğine göre Türk milletinin bu meşruiyetini kaybetmiş olan iktidara karşı geliştirdiği çözüm olan 27 Mayıs'ın şuur altındaki fikri toplumcu fikirdir. Zaten bundan dolayıdır ki 27 Mayıs hareketi toplumcu fikrin gelişmesine müsaade etmiştir. "O halde 27 Mayıs devriminden alınacak ders ve çıkarılacak sonuç memleketi gene aynı çıkmaza sürükleyecek olan özel sektör eliyle kalkınma yolunu artık bir daha denememek olmalıydı. Ve işte gene bundan dolayıdır ki 27 Mayıs'ın en içten ve gerçek savunucuları toplumculardır." (Sosyal Adalet, 1964, s. 1)

27 Mayıs'ın sahiplenilmemesi belki daha doğru bir ifadeyle hatalarının CHP'ye ihale edilmesi eğilimi 1965 seçimlerine yaklaşılana bir dönemde daha belirgin bir hâl alacaktır. 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren cuntanın içerisinde yer alan daha sonra I. MBK'ya üye olarak da giren (MBK üyesi olduğunda Binbaşı-Yarbaylıktan emekli) Muzaffer Karan *Sosyal Adalet* dergisinde neşrettiği makalesinde 27 Mayıs'ın herhangi bir partiye karşı olmadığını, ekonomik sebeplerden doğduğunu ileri sürmüştür. Diğer bir deyişle Karan'a göre 27 Mayıs sömüren ile sömürülen arasındaki çelişkiyi sona erdirmek üzere gerçekleştirilmiştir ve o dönem iktidarda bulunan ve sömürülenlerin işbirlikçisi durumunda olan DP olduğu için okları ona isabet etmiştir. Bununla birlikte 27 Mayıs süreci içerisinde özellikle CHP tarafından dejenere edilmiştir. Karan'a göre 27 Mayıs'ın temelinde yatan ekonomik zorunluluklardan doğmuş yegane parti TİP'tir. TİP, Karan'a göre, programı itibarıyla Atatürkçülüğün ön gördüğü devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkelerini Türk toplum düzenine en uygun ve en yararlı uygulayan parti durumundadır. Anti-emperyalist ve anti-kapitalist ilkeleri ile Atatürk'ün izinde yürüyen yegane parti TİP'tir (Karan, 1965a, s. 14-15).

TİP listesinden Meclis'e girecek olan, yani bir seçim (oy) yarışının içerisinde bulunan Karan'ın 27 Mayıs'ı büyük kitle desteğine sahip olan Adalet Partisi'nin etki alanından çıkarma çabası olarak da değerlendirilmeye müsaittir. Bununla birlikte TİP'i 27 Mayıs'ın tek takipçisi olarak değerlendirme eğiliminin yanı sıra kemalizmi en doğru anlayan ve uygulayan parti olduğunu iddia etme; diğer taraftan CHP'yi 27 Mayıs'ı dejenere etmekle itham etme durumu CHP-TİP çelişmesinin 1965 seçimleri öncesinde hangi hat üzerinden biçimlendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Çelişme 27 Mayıs ve kemalizm üzerinden biçimlenmektedir. TİP kendisini kemalizmin ve 27 Mayıs'ın tek temsilcisi olarak görme ve gösterme konusunda 1965 seçimleri öncesinde bir çekince taşıyor gözükmemektedir.

Zaman içerisinde 27 Mayıs hareketinin tek ve büyük başarısı 1961 Anayasası olarak gösterilmeye başlanacaktır (Cihan, 1966, s. 8-9). Fethi Naci "Bir Zevk-i Tahattur" başlıklı yazısında 27 Mayıs'tan geriye sadece bir başarısızlık hikayesi kaldığını; "gitti Menderes, geldi Demirel" şeklinde ifade etmektedir. Yazara göre 27 Mayıs iktidar ortaklığından uzaklaşan bürokratik burjuvazinin hareketidir. Bu zinde kuvvetler/ara tabakalar 27 Mayıs'ta ne istemediklerini çok iyi bilmelerine rağmen ne istediklerini bilmiyorlardı. Bu çerçevede Fethi Naci gelinen noktada halk ve ara tabakaların ittifakının başarı getirebileceğini; sadece ara tabakalara dayanan bir stratejinin başarılı olamayacağını, ara tabakalar meselesini 27 Mayıs'ın başarısızlığının öğreticiliği ışığında yeniden değerlendirmek gerektiğini ileri sürecektir (Fethi Naci, 1967, s. 7).

Görülebileceği üzere dönemin sonuna doğru 27 Mayıs sınıfsal karakteri ile ele alınmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Aydınlik dergisinin çıkış yazısında 27 Mayıs'ın küçük burjuva köklerine yapılan vurgu dikkat çekicidir. Yazarlara göre 27 Mayıs aslında tutarlı bir ideolojisi, bir siyaset çizgisi olmayan ve fakat geleneğinde kemalizmin milliyetçi-reformcu karakterini taşıyan burjuva bürokrasisi tarafından gerçekleştirilmiştir ve bu sınıf emekçilerle uyuşan, emperyalistlerle çelişen çıkarlara sahiptir. Çünkü emperyalizmin kovulacağı bir Türkiyede burjuva bürokrasisi siyaseten ve iktisaden çok daha güçlü bir konuma gelecektir. Türkiye'nin emperyalizmin egemenliği altında olması emekçi sınıflar ve burjuva bürokrasisi arasında bir ittifakı zorunlu kılmaktadır. Emperyalizmin güçleri ile milli demokratik güçler arasında bir mücadele şekillenecek; mücadele emperyalizme karşı milli güçlerin milli demokratik devrimi ile neticelenecektir (Aydınlik, 1968a, s. 24-25).

Aydınlik'in ikinci sayısının girişinde bulunan imzasız "Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Hareket" başlıklı yazıda ise 27 Mayıs özetle şu şekilde ele alınmaktadır: 27 Mayıs tutarlı bir anti-emperyalist, anti-feodal çizgiye sahip olmamakla birlikte emperyalizmle işbirliği halinde olan bir iktidarı devirmiş küçük burjuva sivil-asker bürokrasi hareketi menfaati doğrultusunda emperyalizmle ve feodalizmle çalışmaktadır. Bu tarihi koşullar bu zümreyi emekçilerle ittifaka zorlamaktadır (s. 92). Burada 27 Mayıs'a, sınıfsal açıdan bir eleştiri getirilmekle birlikte son kertede ittifakın altı çizilmektedir (Aydınlik, 1968b, s. 92).

27 Mayıs siyasal gelişme tarihinde şüphesiz ileri bir adımdır. Selik bu bağlamda aydın bürokrat sınıfın durumunu inceler. Selik'e göre bu sınıf bağımsızlık savaşını yürütmüş, 150 yıllık tarihimiz boyunca bazı dönüşümlere öncülük etmiştir ancak emekçi sınıflar yararına derinlemesine

dönüşümlerin başlatıcısı ve yürütücüsü olamamışlardır. Bu durumun sebebi bu kesimin herhangi bir ideolojisinin olmaması, diğer ideolojilere yaslanmak durumunda kalmasıdır. Sivil-asker bürokrasinin kararlı bir tavrı yoktur çünkü küçük burjuvazinin diğer ögeleri gibidir. 27 Mayıs hareketinin de kendisinden beklenen emekçiler yararına büyük dönüşümleri gerçekleştirememesinin sebebi budur.

Selik'e göre TİP ve Yön dergisi çizgileri küçük burjuvazinin burada bahsedilen rolü üzerinde çelişme halindedir. TİP kitlelerin sosyalist bir bilinç kazanması için mücadele ederken Yön bunu uzun ve zorlu bir yol olarak görüp sivil-asker aydın kesimi sosyalizme yöneltmenin daha iyi bir iş olacağını düşünür.

Mehmet Selik'e göre Türkiye koşulları içerisinde 27 Mayıs gibi bir hareket istense de istenmese de kaçınılmaz gözükmektedir. Yön dergisi için yapılacak en hayırhah yorum da Selik'e göre burada devreye girmektedir. Yön dergisi böyle bir kaçınılmazlığı gördüğü için ikinci bir fırsatın kaybedilmemesi için önceden yapılması gerekenleri yapmıştır. Sosyalist harekete katkısı da bununla sınırlıdır ancak gerçek sosyalistlerin bunu sosyalizm için bir hizmet olarak saymaları mümkün değildir (Selik, 1969, s. 12-13).

Selik'in değerlendirmesi Emek çevresi ile Aybar arasındaki çelişmeyi aydınlatıcı bir nitelikte olduğu gibi TİP'in 27 Mayıs hareketine bakışta, küçük burjuvaziye önemsemeyi sürdüren kanadının görüşlerini kristalize etmesi bakımından da güzel bir örnektir. 27 Mayıs'a dönük sert eleştireliliği ise Ordu'nun rolü bahsinde takip etmek mümkündür.

Silahlı Kuvvetlerin Rolü

27 Mayıs'a yaklaşımdaki dönüşüme paralel olarak silahlı kuvvetlerin sistem içerisindeki ya da sosyalist devrime giden yoldaki rolü de değişim göstermiştir. İlk dönemlerde sosyalizmin anlaşılma biçimiyle de paralel olarak kalkınmayla irtibatlı bir şekilde ele alınan Ordu dönemin sonuna doğru devrim stratejisi tartışmaları, devrim sürecindeki rolü gibi meseleler etrafında değerlendirilecektir. Bu süreçte Ordu'nun güncel siyasetle alakalı biçimde de ele alındığı; dönem dönem "gerici" hareketlere karşı bir güvence olarak da değerlendirildiği hatırdan çıkarılmamalıdır.

27 Mayıs'ın hemen sonrasında Ordu'ya yaklaşımı yaklaşımı Yön'de bulmak mümkündür. Dergide yayınlanan imzasız yazıda özellikle üzerinde durulan husus Ordu'nun değişmekte olan toplumlarda ayakta kalması muhtemel tek geleneksel güç olarak kargaşayı önleyebilecek ve istikrarı sürdürebilecek tek yapı olduğudur (Yön, 1962, s. 17).

Bu çerçevede Ordu 27 Mayıs Darbesinin ardından sosyalist aydın tarafından devrimci bir potansiyel olarak görülmüştür. İlhan Selçuk Orduyu Türkiye'nin geleceğinin sigortası olarak değerlendirirken onun halkın aleyhine olacak herhangi bir faaliyet içerisinde bulunmayacağını kanıtlayabilmek için İran'la bir takım karşılaştırmalar yapmayı denemektedir. Selçuk'a göre İran'da Ordu Sarayın Türkiye'de ise halkın Ordusudur. Ordu Türkiye'de Batılılaşma⁷ hareketlerinin, hürriyet hareketlerinin öncüsüdür (Selçuk, 1962, s. 10).

Türkiye'de Ordu'nun halk, halkın da Ordu olduğunu, ikisinin birbirinden ayrılamayacağını iddia eden İlhami Soysal'a göre ise silahlı kuvvetler Türkiye'de her türlü gericiliğin karşısında ve II. Mahmud döneminde kurulan Nizam-ı Cedit'le birlikte tüm yeniliklerin yanındadır ve destekçisidir. 27 Mayıs Ordu'nun bu karakterini unutanlara derslerin en güzelini vermiştir. Bu çerçevede zinde kuvvetlere düşen görev Ordu'nun etrafında kenetlenmektir (Soysal İ., 1962, s. 7). Benzer şekilde arttırılabilecek örnekler Ordu müdahalelerinin ilerici bir nitelik taşıdığı kanaatinin de sebebidir. Bu kanaati besleyen hususların başında ise Kemalizmle kurulan irtibat gelmektedir.

Silahlı kuvvetler Atatürk devrimlerinin koruyucusu olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede Ordunun politikayla irtibatının ne olması gerektiği sorusu da çözüme kavuşturulmuş olmaktadır. İlhan Selçuk bu durumu "ordu küçük siyasetin içerisinde olmamalıdır" cümleleriyle ifade etmektedir. Ona göre Ordunun rolü devrimciliktir, Atatürk devrimlerinin muhafazasıdır ve 27 Mayıs bu bağlamda pozisyonunun takipçisi olduğunu net bir biçimde göstermiştir (Selçuk, 1965b, s. 5).

Türk Ordusu ve Kemalizm arasında doğrudan bağ kurup 27 Mayıs'la kemalizmi, bu ikiliyle de Orduyu eşitleyen yaklaşıma sahip olan kimse-lerin askeri burjuvaziye dönük eleştirelliğinin oldukça arttığı dönemlerde dahi bu eşitliği savunmaya devam ettikleri söylenebilir. Bu savunucuların en istikrarlılarından birisi Yaşar Kemal'dir. Gençlik hareketlerinin başladığı bir dönemde Yaşar Kemal'in aşağıdaki ifadeleri durumu net bir biçimde ortaya koymaktadır:

(...) Türk Ordusu milletinin daha fazla köleşmesine, sömürge olmasına izin veremez. Türk Ordusunun karşısına bir polis ordusu, onunla birlikte AP'nin iki yüz binlik milis ordusu. Türk Ordusunun karşısına ordular, ordular... Bence bunların hepsi boş. Türkiye'de güçlü bir Mustafa Kemal gençliği... Mustafa Kemal gibi bir adamın geldiği memleket sonuna kadar uydu,

7 İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere Selçuk Batılılaşma konusunda oldukça eleştirel bir noktaya gelecektir. Ancak Ordunun rolü konusundaki kanaatleri değişmeyecektir.

sömürge yapılamaz. Yapmak isteyenler mutlak ve mutlak başlarının belasını bulurlar. (...) Türk Ordusunun Başkumandanı hâlâ Mustafa Kemal'dir. Ve ilericilerinin başkanları da hâlâ Mustafa Kemal Atatürk'tür. Ve Atatürk hiçbir cephede hâlâ kesinlikle mağlup edilemedi" (Yaşar Kemal, 1968, s. 5).

Yaşar Kemal bu tavrıyla "Türkiye, orduya dayanarak ve ordusunun desteğiyle gericaliği ve gericiileri yenmesini bilecektir" (Avcioğlu, Rejim Buhranı, 1962, s. 3) diyen Avcioğlu ile de paralele düşmektedir. Diğer bir deyişle Ordu ile Kemalizm arasında kurulan ilişki, onun her türlü aksiyonunun ilericisi, anti-feodal ve anti-emperyalist olarak konumlandırılmasını kolaylaştırmaktadır.

Aydın Yalçın'ın sosyalist solu ve Yön dergisini tepeden inmecilikle suçladığı bir yazısına Yön dergisinde verilen cevap şu şekildedir:

"Bir takım sosyalistler bu iddiaları 21 Mayıs 1963'ten sonra Cemal Tural'ın Sıkıyönetim Komutanlığı sırasında da ihbar niteliği taşıyan başyazılarda ileri sürmüşlerdi. [Cuntacılık ve tepeden inmecilik suçlamalarından bahsediyor ö.b.] Güldük geçtik. Cevabımız herkesin sindiği, suçlu aradığı ve Harbiyeli'ye yüklediği bir zamanda Harbiyeli'yi tereddütsüz savunmak oldu. YÖN bu yüzden 15 ay kapalı kaldı. Ama biz hiçbir cunta hareketi ile ilgisi bulunmadığı halde Harbiye'nin ve Ordu'nun en ateşli savunuculuğundan vazgeçmedik. Zira bilmekteyiz ki anayasanın da Atatürk devrimlerinin de bugün tek teminatı Ordu'dur. Kaldırınız Ordu'yu yalnız anayasa yırtılıp atılmaz, hilafet bile geri gelebilir. Ordu'nun biz işte bu inançla üzerine titremekteyiz ve bu arada bütün milliyetçilerin iç ve dış gerici kuvvetlere karşı birleşmesini istemekteyiz. Altı yıldır yayınlanan YÖN hiçbir sayısında yukarıdaki esastan ayrılmamıştır. Eğer bunun adı tepeden inmecilik ise biz tepeden inmeciyiz. Biz bunun Atatürkçülük, milliyetçilik olduğu inancındayız." (Yön, 1967, s. 2)

Avcioğlu'nun yaklaşımında da rahatlıkla görüleceği üzere Kemalizm, sola yöneltilecek "tepeden inmecilik" eleştirilerine karşı da güçlü bir savunma bariyeri oluşturmaktadır. Bu bariyer zaman zaman siyasetin biçimlendirilmesine de zemin hazırlıyor olması bakımından önemlidir. Celal Bayar'ın sağlık sorunları sebebiyle affedilip Kayseri Cezaevi'nden tahliye edilmesi üzerine Ankara ve İstanbul'da gerçekleştirilen öğrenci eylemlerine askerlerin de destek vermesi, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın hükümete uyarıda bulunması Yön dergisi tarafından heyecanla karşılanmıştır. Yön'ün kapağında bu hadiseler "Statükoculara Son İhtar" şeklinde aktarılırken, Doğan Avcioğlu hadiseleri "zinde kuvvetlerin son şahlanışı" diye yorumlamaktadır (Avcioğlu, 1963, s. 3). Cevdet Sunay'ın fotoğrafının altında ise "kötü politikacıya ihtar" cümlesi dikkat çekmektedir. Cemal Gürsel'e 37 doktorun imzasıyla işgöremez raporunun verilmesi sonrasında Doğan Cumhurbaşkanlığı krizinde Yön çevresinin yaklaşımı oldukça basit

ve net olmuştur. Yön'ün 18 Şubat 1966 tarihli 151.sayısının kapak fotoğrafı Orgeneral Sunay manşetli bir Sunay karikatürüdür. Siyasetin önüne yeniden bir sivil cumhurbaşkanı seçme imkanı çıkmışken krizi derinleştiren yayınları ve telkinleriyle Yön çevresi bu değişimin beklentilerine uygun gerçekleşmesini engelleyen unsurlardan birisi olmuştur.

Talat Aydemir Hareketi ve Ordunun Rolünün Sorgulanması

Talat Aydemir'in darbe girişimlerinin Türk sosyalizmde daha sonraki dönemde daha da derinleşecek bir tartışmanın fitilini ateşlediği söylenebilir. Bu dönemde sosyalizmi (değişik adlarla da olsa) savunan aydınların neredeyse tamamı sorunların çözümü için sosyal yapıda bir takım reformların yapılması gerektiği noktasında hemfikirdir. Ama bu reformların nasıl gerçekleştirileceği konusunda yollar ayrılmaktadır. Bir yanda halkın siyasi şuur seviyesinin gelişmediğini ve dolayısıyla seçimsiz, partisiz, yukarıdan aşağı gerçekleşen sosyal yapı reformlarının yol açacağı bir kalkınmayı savunan kesimler diğer tarafta ise parlamenter sistem içerisinde mücadele edilmesi gerektiğini savunan kesimler bulunmaktadır. Talat Aydemir'in darbe girişimleri bu eksenleri billurlaştıracaktır.

Yön'de Irak'ta Şubat 1962'de gerçekleşen darbe dolayısıyla bir yazı yayınlayan İlhan Selçuk'un kanaatleri dikkat çekicidir. Selçuk'a göre Irak'ta 1958'de darbe ile iktidarı ele geçiren Albay Kasım, aradan geçen 4 yıl boyunca yarım bir toprak reformu dışında ciddi tek bir adım atmamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Selçuk'a göre böyle bir idarenin yeni bir darbe ile devrilmesi meşrudur. Diğer taraftan Türkiye'de de 27 Mayıs'ta gerçekleşen ilerici "ihtilâl"ın üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen baştaki hükümetin olumlu tek icraatı bulunmamaktadır. Parlamento dışı ilerici güçlerin örgütlenmesinden de bahseden Selçuk'un Türkiye'de de mevcut iktidara yönelebilecek bir darbeyi bu çerçevede meşru gördüğü söylenebilir (Selçuk, 1963, s. 11). Nitekim Selçuk'un beklediği darbe girişimleri peşpeşe gelecektir.

27 Mayıs'tan sonra Ordu içerisinde çok kısa bir süre içerisinde çok sayıda cunta meydana gelecektir. Orduda cuntacılık faaliyetinin artmasının sebebi 27 Mayıs'ın emir-komuta zinciri dışında, alt rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilmesidir.⁸ Neredeyse tamamı 27 Mayıs'ı gerçek hedefine ulaştırma amacına yönelmiş olan bu cuntalar arasında en önemlisinin (sonuçları itibarıyla de) Talat Aydemir cuntası olduğu söylenebilir. 27 Mayıs gerçekleşirken yurt dışında olan Aydemir yurda döndüğünde Kara Harp Okulu Komutanlığına atanmıştır.

8 Bu durum TSK'da ciddi bir rahatsızlık yaratacak, sonraki dönemde emir-komuta zinciri dışında gelişebilecek hareketlere izin verilmeyecektir.

Bu esnada 15 Ekim 1961'de seçimler gerçekleşmiş ve DP'nin devamı olarak görülen fakat eski bir asker olan Ragıp Gümüşpala ile kontrol altında tutulmaya çalışılan Adalet Partisi seçimlerden birinci parti olarak ayrılmıştır. Askerin beklentisi aslında CHP'nin seçimleri tek başına kazanacağıdır ancak tablo beklenenin aksine oluşmuştur. Bunun üzerine aralarında daha sonra Genelkurmay Başkanı da olacak olan Cemal Tural'ın da bulunduğu 10 General ve 28 Albay İstanbul'da 21 Ekim Protokolü adı verilen belgeyi imzalayarak seçim sonuçlarını iptal etme ve MBK'yı lağvetme tehdidinde bulunmuşlardır. Gelişme üzerine Genelkurmay başkanı ile Kara Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri Komutanlarının yanı sıra Birinci Ordu, İkinci Ordu ve Üçüncü Ordu komutanlarının da katıldığı bir toplantı ile CHP lideri İnönü, AP lideri Gümüşpala, CKMP lideri Bölükbaşı ve YTP lideri Alican'a bir protokol imzalatırılarak İnönü'nün Başbakanlığı ve Gürsel'in cumhurbaşkanlığı dışında hiç bir alternatifin gündemde olmayacağı garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Dahası DP yanlısı olduğu bilinen ve Samsun Senatörü seçilen Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanlığına aday olması da Başgil tehdit edilerek engellenmiştir. Gürsel'in Cumhurbaşkanı İnönü'nün Başbakan olması sağlanmakla birlikte bu geçici bir rahatlama sağlamış, Ordudaki cuntacılık faaliyetlerini sona erdirmemiştir.⁹

Ordunun yeni bir darbe girişiminde bulunacağı söylentileri yayılınca İsmet İnönü bir radyo konuşması gerçekleştirerek Anayasal düzeni ortadan kaldıracak her türlü girişime karşı duracağını deklare edecektir (Hitay & Çetin, 2003, s. 83). İnönü'nün bu açıklaması Ordu içerisindeki cuntacı subayların AP'ye olduğu kadar CHP'ye de tepki duymalarına yol açacaktır. İnönü'nün de radikal subaylara dönük sert bir tavır içerisine girmesi hatta etkili görevlerde bulunan subayları pasif görevlere tayin edeceği şeklinde yayılan haberler sonrasında Kara Harp Okulu Komutanı Aydemir önce TSK emir komuta zinciri içerisinde müdahalede bulunmak için şartları zorlamış; İnönü'nün kendisini AP'lilere linç ettireceği haberi (Aydemir T. , 1968, s. 130) almasının ve hareketin emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmeyeceğinin anlaşılmasının ardından ise kendisi bir darbe girişiminde bulunmaya karar vermiştir. Ancak daha önce kendisiyle birlikte olacağını ifade eden hiç kimse bu müdahaleye yaklaşmadığı için 22 Şubat 1962 gecesi Aydemir sadece Harp Okulu öğrencileri ile böyle bir müdahalede bulunmak zorunda kalmış ve darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aydemir ve arkadaşları teslim olmak karşılığında

9 Örsan Öymen bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “[27 Mayıs sonrasında] (...) Silahlı Kuvvetler bünyesi içinde yeni yeni cuntaların kurulması piyade çadırı kurmaktan daha kolay oluyordu.” (Öymen, 1987, s. 308)

yargılanmayacakları gücencesini alarak hareketi sonlandırmışlardır. Bununla birlikte Aydemir 27 Mayıs'ı gerçek hedeflerine ulaştıracak bir müdahale fikrinden tamamen vazgeçmiş değildir.¹⁰

İnönü darbe girişiminin atlatılmasından sonra radyoda yaptığı konuşmada Harbiyelilerin aldatılarak bu harekate katıldıklarını ifade edince sular bir kez daha hareketlenecektir. İstanbul, Ankara ve İzmir'de Harbiyeliler Atatürk anıtlarına üzerinde Harbiyeli Aldanmaz yazılı çelenkler bırakacaktır. Harbiyelilerin İnönü'ye karşı bu tavrı Aydemir'in hareketinin ikinci bir safhası olacağının da açık delili gibidir. 21 Mayıs'ta yine Aydemir'in öncülük edeceği darbe girişiminin parolası da bunu göstermektedir: Harbiyeli Aldanmaz.

Aydemir kalkışmanın ardından Mart ayında emekliye sevk edilir. Bu süre zarfında MBK'dan tasfiye edilen 14'lerin daha fazla görünür olması Orduda darbe beklentisini arttırıcı bir etki yaratacaktır. Bu atmosferde Celal Bayar'ın 6 aylığına şartlı tahliyesinin yarattığı olaylar ve tepki yeni bir darbe için uygun zemini yaratacaktır. Orduda zaten bir cunta enflasyonu yaşanmaktadır ve "bu liberal ihtilâl ekonomisi'nin geçerli olduğu pazarda erken kalkan malı götürecekti!" (Öymen, 1987, s. 410). Bu enflasyonu fırsata çevirmek üzere Talat Aydemir 21 Mayıs'ta bir kez daha darbe girişiminde bulunacak, Radyo Evi'ni ve bazı yerleri ele geçirmesine rağmen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın hükümetin emrinde olduğunu açıklamasının ardından darbe girişimi sönecek ve Aydemir tutuklanacaktır. Çatışmalarda 8 kişinin öldüğü 21 kişinin yaralandığı 21 Mayıs darbe girişimi sonrasında Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilecek, 29 sanık müebbet hapse, 78 sanık ise çeşitli cezalara çarptırılacaktır.

Darbe girişiminin sosyalist soldaki yankıları da 12 Mart 1971'e kadar farklılık göstermeye devam edecektir. Ankara Sıkı Yönetim Komutanlığının 14 Numaralı Bildirisi ile 20-21 Mayıs olayları hakkında tefrika, röportaj, yorum ve buna benzer neşriyat yapılması yasaklanmıştır. Sosyal Adalet'in 11. sayısında yayımlanan M. Ali Aybar yazısı ise esasen 20 Mayıs

10 Burada Kayalı'nın kanaatlerinden bahsetmek gerekir. Kayalı'ya göre 22 Şubat bir darbe girişiminden çok bir uzlaşma arayışıdır. Kayalı bu fikrini iki gerekçeyle destekler. Aydemir'i destekleyen Fethi Gürcan bu sırada Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanı'dır ve Aydemir'e Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu ve Kuvvet Komutanları toplantı halindeyken hepsini tevkif etme teklifinde bulunur. Aydemir bunu reddeder. İnönü ise Aydemir ve arkadaşlarına affetme teklifinde bulunmuştur (Kayalı, 1994, s. 102-103). Ancak Aydemir'in tavrı uzlaşmadan ziyade bir strateji hatası olarak değerlendirilmeye müsaittir. Zira hareket yatıştır yatışmaz Harbiyelilere seslenerek şöyle demiştir: "İhtilâl durmuştur, fakat bitmemiştir. Yine başınızda ben olacağım ve ihtilâli beraber yapacağız." İnönü'nün bu tavrı uzlaşma arayışından ziyade Ordu'daki bölünmeleri önleme ve kendi prestijini arttırma gayesiyle atılmış bir adım gibi gözükmektedir. Dündar Seyhan da 22 Şubat'ın daha çok savunma amaçlı olduğunu ileri sürmüştür (Seyhan, 1966, s. 199).

darbe girişiminden bahsetmemekle birlikte bu darbe girişimine esaslı bir eleştiri durumundadır (Aybar, 1963a, s. 8-9).

Yukarıda da ifade edildiği üzere darbe girişimleri sonrasında sosyalist solda ayrışmalar belirmeye başlayacaktır. Türk ordusu gibi yurtsever bir orduda 27 Mayıs'tan sonra bile ihtilal girişimlerinin olmasını *Sosyal Adalet* dergisi 27 Mayıs'la öngörülen devrimlerin gerçekleştirilememiş olmasına bağlamaktadır. Dergiye göre Türkiye'nin ekonomik yapısı 27 Mayıs öncesinde ne ise 1963 Nisan'ında da odur ve bu yüzden Ordudaki ihtilal girişimlerinin önü alınamamaktadır. Dergi Ordudaki ihtilal girişimlerini olumsuzlamamakla birlikte istenmeyen bir durum olarak değerlendirmektedir çünkü her şeyden önce Türkiye'de 27 Mayıs gibi kansız bir ihtilal ortamı ortadan kalkmıştır. Dahası devrimci bir kadro bile işbaşına gelse toplum bu kadro ihtilalle işbaşına geldiği için yüzyıllardır olduğu gibi devrimlere direnecektir. Dolayısıyla dergiye göre çıkar yol demokratik yoldan emekçi kitlelerin, halkın eğitilmesidir (Sosyal Adalet, 1964, s. 3).

Sosyal Adalet dergisinin Haftanın Olayları bölümünde Talat Aydemir'in darbe girişimini değerlendirme biçimi daha eleştireldir.

“20/21 Mayısta şehitler vermemize sebep olan Talat Aydemir ve arkadaşlarının silahlı isyan hareketleri, ordunun ve milletin sağduyusu ile memleketi uydurma bir <<aydınlar diktatoryası>>ndan kurtarmıştır. Sahte kemalizm perdesi arkasında ulusu geriye götüreceğ başkaldırmanın suçluları Mamakta hesap vermektedir.” (Sosyal Adalet, 1963b, s. 3)

Talat Aydemir'in darbe girişiminin uyardığı aydınlardan biri de Fethi Naci'dir. Fethi Naci az gelişmiş ülkelerde birer “üniformalı orta sınıf diktatörlüğü” halini alan darbe yönetimlerinin demokrasi ile alakasız, halktan korkan yönetimler olduğunu ileri sürecektir. Nasır'ın ideologlarının ortaya attıkları “önce sosyal adalet sonra siyasi demokrasi” sloganının ne kadar temelsiz olduğunu deneyimler göstermiştir. Bu noktada Fethi Naci'nin çözüm yolu aktif bir halk hareketi ve parlamenter demokrasi içerisinde halk kitlelerinin şuurlandırılmasıdır (Fethi Naci, 1963, s. 7-8).

Behice Boran da Kestirme Yol Yoktur başlıklı yazısı ile 20 Mayıs 1963'te gerçekleşen darbe girişimini eleştirmektedir. Boran'a göre tepeden inme bir reform anlayışını dayatmak isteyenlerin umutları bu darbe girişiminin başarısız olması ile kırılmıştır. Bununla birlikte darbe girişimi başarılı olsaydı dahi Böylesine ümitler eninde sonunda kırılacaktı çünkü tepeden inme tedbirlerle toplum yapısında değişiklik yapılması imkansızdır. Boran'ın kestirme yolcular olarak nitelediği grubun bir kere iktidar ele geçirdikten sonra halk yararına icraatlar yapılacağı ve dolayısıyla halka dayan bir iktidar teşekkül edeceği görüşünü eleştiren Boran'a göre bu grup

halk desteğini, halka dayanmayı pasif anlamda anlamaktadır. Boran'a göre mutlaka halkın yararına bir idare halkçı bir idare demek değildir. Dolayısıyla Anayasanın teminatı altında aydınlarla kütlelerin kaynaşmasının yollarını aramaktan başka bir yol Boran'a göre yoktur. Bu doğrultuda Boran kendi görüşlerini Nasır örneğine dayanarak çürütmeye çalışanları da "Türkiye ne Mısır, ne Gana ne de Gine'dir" cümlesiyle cevaplamaktadır. Ancak "gelenekleri bakımından devrimci, kaynağı ile halktan olan" şeklinde değerlendirdiği Ordunun siyasal ve sosyal rolünün bir hiç olduğu görüşünde de değildir. Boran'a göre bu Ordu ilerici aydınlar halk kütlelerini bilinçlendirmede güç birliği yapmayı başarabilirler şekli demokrasinin gerçek demokrasiye dönüşmesine "koruyucu ve destek" olacaktı (Boran, 1963, s. 3). Boran'ın yaklaşımı Kemalizme yaslanarak darbeyi savunanlara karşı yine kemalizme yasalanarak darbeyi eleştirme olarak değerlendirilebilir.

Orduya yönelik eleştirel tavrın gelişmesinde ve yaygınlaşmasında Ant dergisinin rolüne de vurgu yapılmalıdır. Dergi yayımlandıktan kısa bir süre sonra OYAK dolayısıyla Ordu'yu kapitalistleşmekle suçlayacaktır. Dahası Başbakan Demirel de sık sık halktan aldığı iktidarı yüksek komutanlarla paylaşmakla, onları iktidarına ortak etmekle eleştirilecektir. Örneğin derginin 11. sayısında MGK "hükümet üstünde bir iktidar" olarak takdim edilmektedir (Ant, 1967a, s. 6).

21 Nisan 1967'de Yunanistan'da gerçekleşen darbe askerin siyaset içindeki rolü konusunda çekincelerin oluşmasına sebep olacaktır. Örneğin Ant dergisi darbe haberini okuyucusuna "Böylece Amerika'nın yardım elini uzattığı her memleket gibi, bütün mukadderatını Washington'a bağlamış olan Yunanistan'da şaşmaz bir süratle felaketin kucağına sürüklendi" şeklinde duyurmaktadır (Ant, 1967b, s. 4). Artık gücünü (halka rağmen) halktan alan ve halk yararına ilerici Ordu aksiyomlarından ABD güdümünde askeri darbeler noktasına gelinmiş olacaktır.

Doğan Özgüden "Tehlikeli Oyun" başlıklı yazısında Türkiye'de demokrasiye paydos diyecek ve anayasayı rafa kaldıracak Latin Amerika tarzı bir askerî müdahalenin henüz gerçekleşmemiş olmasının sebebi olarak ABD ve komprador kapitalizminin bunu henüz gerekli görmemiş olmasını göstermektedir (Özgüden, 1967e, s. 3). Diğer bir deyişle Özgüden'e göre emperyalizm ve yerli işbirlikçileri çıkarlarını bir askerî darbeye gördüklerinde Türkiye'de de bu darbe gerçekleşecektir. Yazar böylelikle 1960'lı yılların ilk yarısında yaygın görüş olan Ordu'nun anti-emperyalist olduğu düşüncesinin de dışına çıkmaktadır.

Özgüden Ordu'nun rolü konusunda çekimser bir pozisyonda kalmakla birlikte zaman içerisinde parlamenterizme olan inancını da kaybetmiştir.

Özellikle TİP'teki bölünme esnasında Aybar'ın çokça parlamentarizm, demokratik yoldan iktidara gelme vurgusu yapmasına Özgüden katılmamaktadır. Şöyle diyor Özgüden:

“Türkiye’de düzen değişikliğinin ve sosyalizmin kurulmasının demokratik yoldan yani geniş halk kitlelerinin oylarıyla gerçekleşmesi şüphesiz her gerçek sosyalistin samimi dileğidir. (...) Ve yine şüphesiz bilinir ki büyük emekçi kitleler bilinçlenerek ve kendi iradelerini kullanarak kurdukları bir sosyalist düzene kendisine tepeden inme kabul ettirilmiş bir sol düzenden daha şevkli olarak sahip çıkarlar. Ne var ki Türkiye gibi geri bırakılmış, emperyalizmin en kirli oyunlarına sahne olan bir ülkede bırakın sosyalizmin zaferini sosyalist hareketin varlığını dahi sadece bir yasalar anasının, bin bir dalavere ile yürütülen bir seçim mekanizmasının garantisine bağlamak mümkün değildir. (...) Asla unutulmamalıdır: Türkiye’de oy kuvveti ile kaba kuvvet atbaşı gitmektedir, hatta çoğu zaman ikincisi ilkinin göre ağır basmaktadır. Sosyalistler ve sosyalist hareketin başında bulunanlar bu gerçekleri hiçbir zaman gözden uzak tutmamalıdır (Özgüden, 1969a, s. 3).

Özgüden bir başka yazısında parlamentarizmden “bir amaç değil araç” diye bahsetmektedir (Özgüden, 1969, s. 3). Bu bakımdan Özgüden’in AP iktidarını devirecek sola yatkın bir askerî yönetimi kabullenebileceği iddia edilebilir. Zira Ordu ve ihtilal tehdidi devamlı surette sallanan bir demokles kılıcı olma hüviyetini bir biçimde sürdürmektedir. Örneğin Başbakan S. Demirel’in anayasanın sosyalizme kapalı olduğu şeklindeki beyanatına oldukça sinirlenen Özgüden Demirel’i anayasayı çiğnemek, bir dikensiz gül bahçesi yaratmaya çalışmakla itham ettikten sonra eklemektedir: “Anayasalara rağmen yaratılan dikensiz gül bahçelerinde ise bahçıvanların başını isteyen ihtilallerin de filizlendiği unutulmamalıdır” (Özgüden, 1967d, s. 3).

Özgüden’in yönetimindeki Ant dergisinde DP’lilerin affedilip 21 Mayısçıların affedilmemesinin eleştiri konusu edilmesinden de bu sadette bahsedilebilir (Ant, 1967c, s. 2).¹¹ Üniversite işgalleri hakkında Meclisteki görüşmelerde Behice Boran’a tepki gösterip susturulmasını isteyen AP milletvekili İhsan Ataöv, Ant dergisinde bu yaşananlar anlatılırken “22 Şubat ve 21 Mayıs’ta girecek fare deliği arayan kişi” olarak tavsif edilmesi Aydemir’in darbe teşebbüslerinin Ant dergisi tarafından olumsuzlanmadığını göstermesi, Ordu’nun had bildiriciliğini ortaya koyması bakımından önemlidir (Ant, 1968, s. 4-5). İlginç bir nüansa işaret etmesi bakımından burada

11 Dergi 21 Mayıs darbe teşebbüsüne katıldıkları için tutuklu bulunan eski subayların TBMM tarafından affedilmesini şu şekilde karşılamaktadır: “Anayasayı ihlalden mahkum eski DP yöneticileri ve milletvekilleri serbest dolaşırken idealist subayların demir parmaklıklar altında bulundurulması büyük bir haksızlıktır.” (Ant, Haftanın Notları, 1968, s. 3).

işaret etmekte fayda var: Özgüden'in ve Ant'ın MBK'ya eleştirel yaklaşırken son döneme kadar Aydemir ve Gürcan'ı olumlaması enteresandır.¹²

İlhan Selçuk'un Celal Bayar'ın affedilmesi sonrasında kaleme aldığı bir yazıda Celal Bayar ve tüm adi suçlular dışardayken 21 Mayısçı Harbiyelilerin hapiste olmasının 27 Mayısçı hiç kimseye şan ve şerefe getirmeyeceğini ifade ettiği yazısı da özellikle Yön dergisinin perspektifini yansıtmaması bakımından önemlidir (Selçuk, 1965a, s. 3). Dolayısıyla Özgüden ve Selçuk'un 21 Mayıs konusunda aynı zeminde buldukları ileri sürülebilir.

27 Mayıs'ın önemli isimlerinden Cemal Madanoğlu, Parlatmentonun senato kanadında kontenjan grubu adına yaptığı konuşmada Türk Ordusunun ulusal bir Ordu özlemi içinde olduğundan bahsederek OYAK vasıtasıyla Ordunun yerli ve yabancı sömürü şirketlerine itilme tehlikesi bulunduğundan, Ordunun kalkınmayı hızlandırıcı bir güç haline getirilmesi gerektiğinden bahsettiğinde Özgüden her milliyetçinin rahatlıkla "evet" diyebileceği bu konuşmaya Demirel'in tepki göstermesini eleştirmekte ve O'nun bir Amerikanofil olduğu için bu konuşmaya doğal olarak karşı konulanacağını ileri sürmektedir (Özgüden, 1969c, s. 3). Özgüden bu tavrıyla orduya dayalı kalkınma tezleriyle arasına ciddi bir mesafe koymadığını gösterdiği gibi diğer taraftan milliyetçilik sopasıyla Demirel'i pataklama çabası içerisindedir.

Özgüden'in Ordu'ya yönelik tavrı İsmet Paşa'nın TİP'e yönelik tavrını sertleştirmesi sonrasında çok daha eleştirel bir noktaya gelecektir. Özgüden İsmet Paşa'yı "Amerika'dan icazetli Paşa" olarak nitelediği yazısında CHP'siyle, DP'siyle, MBK'sıyla, AP'siyle gelmiş geçmiş iktidarların Amerikan dümensuyunda Türkiye halkına ihanet ettiklerini ileri sürmektedir (Özgüden, 1969b, s. 3). Özgüden böylelikle 27 Mayıs'la ve Ordu ile olmasa da MBK ile arasına kesin bir çizgi çekmiş olacaktır. Bu tavır 27 Mayıs'ı soy-suzlaştıranın CHP olduğunu ileri süren tavrıyla benzeşmektedir.

Devrim stratejisi tartışmaları ile Ordu'nun rolünün çok daha ciddi bir şekilde tartışılmaya ve eleştirilmeye başladığı görülmektedir. İstanbul Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Devrim Üzerine Açık Oturum'da Boran emekçi sınıfların yetersiz olduğu ülkelerde darbelerin yapıldığını ancak darbeyi yapanların daha sonra yine bir toplumsal tabana yaslanmak zorunda kaldıklarını ileri sürdüğünde İlhan Selçuk Boran'a tam olarak şöyle cevap vermiştir:

"Nerede Ordu sosyalist akımın yanında ise orada sosyalizm gerçekleşiyor. Nerede karşısında ise orada faşistler galip geliyor. Ordu'nun milliyetçi

12 Gürcan ve Aydemir'in "devrimci" olarak nitelendikleri bir yazı için bak: (Ant, Niçin Astınız?, 1969, s. 7).

güçlerin safında yer alacağı konusunda tereddüde düşen sosyalist akım başarıya ulaşamaz. Türk ordusunun, Türkiye'deki sosyalist akımın anayasa çerçevesi içinde teminatı olacağına inanıyorum." (Devrim Stratejisi Üzerine Açık Oturum, 1968, s. 10-11).

Bu tartışma aşağıdan yukarıya mı, yukarıdan aşağıya mı tartışmasını da beraberinde getirecektir. Yön'ün 185.sayısındaki Hindistan'da Aşağıdan Yukarı Sosyalizm Denemesi başlıklı imzasız makale Hindistan'da Bayan Gandhi öncülüğündeki sosyalizm hareketinin nasıl en sonunda Amerikan emperyalizminin güdümüne girdiğini anlatmaktadır. Makale aslında TİP ve dolayısıyla devrim stratejisi tartışmaları hakkında çok şey söylemektedir. Verilmek istenen mesaj şudur: Az gelişmiş ülkelerde ara tabakaların öncülüğünde olmayan her hareket, halkın öncülüğünde yapıldığı sosyalizm hareketleri Amerikan emperyalizminin güdümüne girer. Ara tabakalar Amerikan emperyalizminin güdümüne girmez (Hindistan'da Aşağıdan Yukarı Sosyalizm Denemesi, 1966, s. 16). Suriye'deki Salah Bitar yönetimini anlatan Eric Rouleau'nun *Le Monde*'da yayınlanan bir yazısı bu eksene uygun olacak biçimde Yön'de "Suriye'de Askeri Sosyalizm" başlığıyla yayınlanmıştır. Yazının girişindeki sunuş Suriye'deki rejimin her geçen gün daha fazla işçilere yaslanmak durumunda kalan ilerici bir rejim olduğundan bahsetmektedir. Yazıya konulan başlık da ara tabakalara biçilen rolün bir başka versiyonu olması bakımından hayli ilgi çekicidir (Rouleau, 1966, s. 10).

Diğer taraftan strateji tartışmalarının sertleşmesi ve derinleşmesi ile birlikte yukarıda temas edilen "emperyalizmin çıkarlarının savunucusu olarak askeri darbeler" yaklaşımının daha da belirginleştiği söylenebilir. TİP'teki muhalefetin sözcüsü durumundaki Emek'te M. Kutlay'ın yayınladığı makale bu durumu göstermesi bakımından güzel bir örnektir.

M. Kutlay Kolombiyalı devlet adamı Eduardo Santos'tan bir alıntıyla başlıyor yazısına: "Her ülke kendi ordusu tarafından işgal edilmiştir." Kutlay'a göre Orduların düşünüldüğü gibi devrimci bir potansiyeli yoktur, ya doğrudan emperyalizme hizmet etmek, ülkedeki gerici faşist egemenlerle işbirliği yaparak iktidara el koymayı tercih ederler ya da ülkede halkın iktidara gelmesini önlemek için uyutmak amacıyla iktidara el koyarlar. Kutlay'a göre Afrika ülkelerinde iktidara el koyan subaylar kitleleri uyutmak üzere bir yol benimsemektedirler. Yazara göre son 10 yıl içerisinde az gelişmiş ülkelerde gözlemlenen 35 kadar darbenin ortak özelliği halkların bağımsızlık ve sosyalizm gibi temel özlemlerini saptırmak olmuştur. Bu ordular bağımsızlık ve sosyalizm kavramları tüm Afrikada alıcı bulunduğu için bu kavramları kullanarak iktidara el koymaktadır ancak bu ordular bilerek ya da bilmeyerek emperyalizme yardım eder hale gelmektedirler.

Bu ülkelerde bağımsızlık ve sosyalizm gibi ifadeleri orduların kullanması kitleleri daha fazla etkilemektedir çünkü askeri yapılar bu ülkelerde genellikle siyasi birliğin tek ifadesi durumundadırlar. Bununla birlikte ordu müdahaleleri çoğunlukla halk devrimlerinin önüne geçmek için yapılmaktadır. Ülkede sınıf çatışmasının şiddetlendiği bir anda o güne kadar bu çatışmanın dışında kalmış ya da böyle bir görüntü vermiş olan Ordular iktidara el koymaktadır. Kutlay, Uluç Gürkan'ın Türk Solu dergisinin 90. sayısında övgüyle yaklaştığı Sudan darbesini de bu çerçevede değerlendirmektedir. Kutlay'a göre özellikle Afrika ülkelerinde kurulan düzene sosyalist dedikten sonra bunu açıklamak için kullanılan Afrika Sosyalizmi, Arap Sosyalizmi, Sudan Sosyalizmi gibi ifadelerin, bu rejimlerin emperyalizmle işbirliği etmeleri halinde yönelecek eleştirileri karşılamak üzere ilişitirildiğini düşünmektedir. Buradan Türkiye sosyalizmindeki tartışmalara da bir yol çıktığına dikkat edilmelidir.¹³ (Kutlay, 1969, s. 14-15).

Emek çizgisinin yaklaşımını göstermesi bakımından Somer'in şu cümleleri de özetleyicidir:

"Bir askeri dikta çözüm yolu değildir. Halktan kopuk bir askeri yönetim, tutucu güçler koalisyonu çemberini kıramayacağı gibi kendi iç çekişmeleri içinde çöküp gitmeğe mahkumdur." (Somer, 1970, s. 2-4)

MDD çizgisinde ise askerin ilerici vasfına yapılan tarihsel vurgu dönem sonuna kadar devam edecektir. 12 Mart'ın hemen arefesinde 15-16 Haziran 1970 İşçi eylemlerinde işçilerin taşıdıkları dövizlerde yer alan bazı sloganlar şu şekildedir: "Bağımsız Türkiye!", "Kahrolsun Amerika", "İşçi-Ordu Elele Milli Cephe", "Ya İstiklal Ya Ölüm". ASD, bu eylemler esnasında en etkili sloganın İşçi-Ordu Elele Milli Cephe sloganı olduğunu ifade ederek Türk Ordusunun tarihi köklerine sadık kalarak bu sloganı doğruladığını iddia etmektedir (Aydınlık, 1970, s. 197).

13 Kutlay'a göre Afrika'dan farklı olarak Latin Amerika'da ise Ordular halkları doğrudan baskı altında tutan yapılar durumundadırlar

Kaynaklar

- Ant. (1968, Temmuz 2). Bu Son Değil Bir Başlangıçtır. *Ant* (79), s. 4-5.
- Ant. (1967, Mart 14). Haber Analiz. *Ant* (11), s. 6.
- Ant. (1967, Nisan 25). Haber Analiz. *Ant* (17), s. 4.
- Ant. (1968, Ocak 2). Haftanın Notları. *Ant* (53), s. 3.
- Ant. (1967, Ekim 3). Haftaya Bakış. *Ant* (40), s. 2.
- Ant. (1969, Mayıs 20). Niçin Astınız? *Ant* (125), s. 7.
- Ant. (1967, Mayıs 30). Sunay'a Cevap. *Ant* (22), s. 3.
- Aren, S. (1962 йил 8-Ağustos). Demokrasi ve Sosyalizm. *Yön* (34), p. 3.
- Aren, S. (1963, Haziran 4). Hangi Yol? *Sosyal Adalet* (12), s. 3.
- Arslan, O. E. (2005). *Kamu Personel Rejimi-Statü Hukukundan Esneklığe*. Ankara: TODAİE-TÜRKİYE VE ORTA DOĞU AMME İDARESİ ENSTİTÜSÜ.
- Avcıoğlu, D. (1962, Şubat 21). Rejim Buhranı. *Yön* (10), s. 3.
- Avcıoğlu, D. (1963, Nisan 3). Tepeüstü Duran Ağaç. *Yön* (68), s. 3.
- Aybar, M. A. (1963, Mayıs 28). Bildiri. *Sosyal Adalet* (11), s. 4.
- Aybar, M. A. (1963, Mayıs 28). Hürriyet ve Demokrasimizin Temeli Anayasa. *Sosyal Adalet* (11), s. 8-9.
- Aybar, M. A. (1965, Haziran). Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın 27 Mayıs Mesajı. *Sosyal Adalet* (15), s. 24.
- Aydemir, Ş. S. (1962, Mayıs 30). 27 Mayıs İhtilâlinde İki Cereyan. *Yön* (24), s. 8.
- Aydemir, T. (1968). *Talat Aydemir'in Hatıraları*. İstanbul: May Matbaası.
- Aydınlık. (1968, Aralık). Aydınlık'ta Dünya ve Türkiye-Türkiye İşçi Partisi ve Sosyalist Hareket. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (2), s. 91-103.
- Aydınlık. (1970, Temmuz). Büyük İşçi Direnişi. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (21), s. 193-199.
- Aydınlık. (1968, Kasım). Dünya, Türkiye ve Devrimci Mücadele. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (1), s. 1-31.
- Boran, B. (1963, Mayıs 28). Kestirme Yol Yoktur. *Sosyal Adalet* (11), s. 3.
- Cihan, A. F. (1966, Temmuz 29). 75 Yıl Hapse Mahkum Bir Hakim Konuşuyor. *Yön* (174), s. 8-9.
- Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Devrim Stratejisi Üzerine Açık Oturum. (1968, Ocak 23). Devrim Stratejisi Üzerine Açık Oturum. *Ant* (56), s. 10-11.

- Fethi Naci. (1966, Ocak 10). 1966'da Türk Sosyalizminin Nitelikleri Belirmeğe Başlamıştır. *Ant* (2), s. 2-3.
- Fethi Naci. (1963, Temmuz 16). Az Gelişmiş Ülkelerde Askeri Darbeler ve Demokrasi. *Sosyal Adalet* (18), s. 7-8.
- Fethi Naci. (1967, Mayıs 30). Bir Zevk-i Tahattur. *Ant* (22), s. 7.
- Hindistan'da Aşağıdan Yukarı Sosyalizm Denemesi. (1966, Ekim 14). Hindistan'da Aşağıdan Yukarı Sosyalizm Denemesi. *Yön* (185), s. 16.
- Hitay, İ., & Çetin, E. (2003). *İhtilallerin Tankçısı*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Karan, M. (1965, Haziran). 27 Mayıs Gayesinden Uzaklaştırılmış İhtilal. *Sosyal Adalet* (15), s. 14-15.
- Karan, M. (1965, Aralık 17). Kapitalizm ve İhtilaller. *Yön* (142), s. 11.
- Karpat, K. (2010). Türkiye'nin İç Politikası (1945-1985). K. Karpat içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset* (s. 229-279). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayalı, K. (1994). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*. İstanbul: İletişim.
- Keyder, Ç. (2013). Türkiye'de Demokrasinin Ekonomipolitiği. I. C. Schink, & E. A. Tonak içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 61-171). İstanbul: Belge Yayınları.
- Keyder, Ç. (2008). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1965). *İkinci Kuveyi Milliyeciliğimiz*. İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1969, Haziran). İşveren Sosyalizmi-İşçi Sosyalizmi. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (8), s. 105-116.
- Kıvılcımlı, H. (1969, Ağustos). Türkiye Halkının Teşkilatlandırılması. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (10), s. 261-275.
- Kutlay, M. (1969, Eylül 22). Emperyalizmin Orduları. *Emek* (11), s. 14-15.
- Öymen, Ö. (1987). *Bir İhtilal Daha Var*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Özgüden, D. (1969, Kasım 4). Amaç Değil Araç. *Ant* (149), s. 3.
- Özgüden, D. (1967, Mayıs 30). Bu Bir Çıkmaz Sokaktır. *Ant* (22), s. 3.
- Özgüden, D. (1969, Ağustos 5). Bu, Gerçeği İnkârdır! *Ant* (136), s. 3.
- Özgüden, D. (1967, Şubat 28). Demir Üçgen. (9), s. 3.
- Özgüden, D. (1967, Eylül 12). Kimden Yanasınız. *Ant* (37), s. 3.
- Özgüden, D. (1967, Temmuz 4). Kimsenin Haddi Değildir! *Ant* (27), s. 3.
- Özgüden, D. (1969, Nisan 29). Oltadaki Balık. *Ant* (122), s. 3.
- Özgüden, D. (1967, Şubat 7). Tehlikeli Oyun. *Ant* (6), s. 3.
- Özgüden, D. (1969, Şubat 4). Ulusal Ordu ve 6. Filo. *Ant* (110), s. 3.

- Rouleau, E. (1966, Ekim 28). Suriye'de Askeri Sosyalizm. *Yön* (187), s. 10.
- Selçuk, İ. (1963, Şubat 13). Geride Kalan Kazanıyor... *Yön* (61), s. 11.
- Selçuk, İ. (1965, Aralık 10). Kim Kimi Affedecek? *Yön* (141), s. 3.
- Selçuk, İ. (1965, Aralık 31). Ordu ve Politika. *Yön* (144), s. 5.
- Selçuk, İ. (1962, Ocak 17). Türkiye'de Ordu. *Yön* (5), s. 10.
- Selik, M. (1969, Mayıs 1). Türkiye'de Sosyalizm Tartışmaları. *Emek* (1), s. 12-13.
- Seyhan, D. (1966). *Gölgedeki Adam*. Hür Dağıtım.
- Somer, K. (1970, Ocak 26). Açıklığa Doğru. *Emek* (20), s. 2-4.
- Sosyal Adalet. (1964, Mayıs). 27 Mayıs. *Sosyal Adalet* (19/2), s. 1.
- Sosyal Adalet. (1963, Haziran 18). Haftanın Olayları-İhtilal Heveslileri Boc alıyor. *Sosyal Adalet* (14), s. 3.
- Sosyal Adalet. (1963, Mart 19). Sosyal Adalet İçin. *Sosyal Adalet* (1), s. 3.
- Soysal, İ. (1962, Ekim 10). Çıkmazlar İçinde Bir Işık Ordu. *Yön* (43), s. 7.
- Soysal, M. (1969). *Dinamik Anayasa Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Soysal, M. (1962, Eylül 26). Karşı İhtilal. *Yön* (41), s. 20.
- Yaşar Kemal. (1968, Ağustos 6). İhtilal İçin Çaba. *Ant* (84), s. 5.
- Yön. (1967, Ocak 6). Basından. *Yön* (197), s. 2.
- Yön. (1962, Ekim 10). Değişen Toplumlarda İlerici Kuvvet: Ordu. *Yön* (43), s. 17.